

Flóra Bratislavy po dvoch storočiach od výjdenia Lumnitzerovho diela *Flora Posoniensis*

The flora of Bratislava two centuries after publication of Lumnitzer's work *Flora Posoniensis*

DOMINIK ROMAN LETZ, OP

Dominikánsky kláštor, Mäsiarska 6, 040 01 Košice

Lumnitzer's *Flora Posoniensis* (1791) was the first published complex flora of Bratislava containing up to 80% of recently known taxa of higher plants. In 544 cases Lumnitzer stated also concrete localities. This enabled comparison of the state of the flora of Bratislava in 18th century with the present one. A special attention was laid on taxa rare and endangered in Bratislava nowadays and data demonstrating different state of related localities in the past. A reconstruction of the historical state of biotopes was attempted in two localities on the southern spurs of the Malé Karpaty (Small Carpathians) Mts at the outskirts of the central part of the city: Mt. Kalvária (Calvary) and under Púčkove domy. Several interesting Lumnitzer's data were nomenclatorically and topographically actualized and commented. Some taxa should be included in the red list of the flora of Bratislava.

Flóra Bratislavy púta pozornosť už niekoľkých generácií botanikov, a to najmä svojim tak trochu výnimočným postavením, daným najmä známou pestrosťou prírodného prostredia ako aj fytogeografickými súvislosťami. Malokarpatská pahorkatina spadajúca k Dunaju s množstvom ramien je dominantným faktorom esteticky veľmi pôsobivej harmónie prírodného a kultúrneho komponentu prostredia. Necitlivý zásah do tejto harmónie sa zvlášť v posledných desaťročiach prirodzene odrazil aj na stave flóry tohto územia. Radikálne zmeny možno demonštrovať porovnaním súčasného stavu so stavom, ktorý sa v minulosti podarilo prvýkrát kompletnejším spôsobom zachytiť až v 18. storočí Štefanovi Lumnitzerovi v diele *Flora Posoniensis* (Lumnitzer 1791).

Lumnitzerova flóra je na svoju dobu spracovaná na veľmi dobrej úrovni. Použitý systém a nomenklatura vychádzajú z vtedy najnovšieho vydania Linného diela *Systema vegetabilium* (Linnaeus 1784). Pri jednotlivých taxónoch Lumnitzer uvádza aj staršie frázoové mená (najčastejšie z diel *Clusia Rariorum aliquot stirpium per Pannoniam etc.*, 1583; *Bauhina Historia plantarum universalis*, 1650-1651; Scopoliho *Flora carniolica*, 1760; Hallera *Historia stirpium indigenarum Helvetiae*, 1768) alebo sa odvoláva aj na iné diela, pričom v celej práci je až 45 rôznych odkazov (cf. Bunke 1991: 317). Potom nasleduje stručná informácia o výskyte, jeho frekvencii, o biotope a niekedy aj uvedenie konkrétnych lokalít. Ďalej uvádza dobu kvitnutia, ako aj nemecký, maďarský a

slovenský názov a latinský opis taxónu. Jediným druhom, ktorý je v tomto diele ilustrovaný je *Smyrniium perfoliatum* - medirytina od významného univerzitného ilustrátora Johanna Stephana Capieux, ktorý pôsobil v Halle a Lipsku. V práci sa udáva 1294 taxónov, z čoho 1030 ich pripadá na semenné rastliny a paprad'orasty, čo z celkového predpokladaného počtu pre Bratislavu (1300 - cf. Feráková et al. 1994) predstavuje až 80%. Z nich je v 544 prípadoch uvedená aspoň jedna konkrétna lokalita, a to v nemčine, typograficky od latinského textu odlišená kurzívou. Tento počet však zahŕňa aj niekoľko druhov so všeobecnejšími údajmi typu "*in sabulosis ad ripam Danubii*", "*in pratis insularum Danubii*" a pod.

Údaje s konkrétnymi lokalitami sú najcennejšie. Lumnitzer uvádza takmer 100 rôznych lokalít. Väčšina z nich sa vzťahuje k územiu dnešnej veľkej Bratislavy, viaceré aj k jej okoliu (napr. Ivánka pri Dunaji, Šúr pri Sv. Juri, Pezinok, Modra). Zaradil sem aj nálezy pri rakúskom Neziderskom jazere (*am Neusiedler See*), čo iní bratislavskí botanici obyčajne nerobili. Identifikácia niektorých lokalít je dosť problematická, a to aj s použitím relatívne podrobného topografického lexikónu (Horváth 1990). Z častejšie uvádzaných lokalít možno uviesť tieto príklady:

Calvariberg - Kalvária (vrch nad Pražskou cestou, 257 m)

Patzenhäusl - Púčkové domy (bývalé rekreačné miesto Bratislavčanov pri Horskom parku -Búdková cesta)

Thomasbrunn - Tomášova studňa (vodovodný rezervoár pre mesto pri ul. Francúzskych partizánov)

Heiligenbrunn - Svätá studňa (pôv. vinohradnicke územie ohraničené dnešnými ul. Myjavská a Holubyho, s výdatnými prameňmi pitnej vody)

Mazengrund - Machnáč (od úpätia hradného vrchu po Mlynskú dolinu a predĺženú Hlbokú ul.)

Merzeln - pôvodne majere, parky a záhrady v oblasti dnešnej Štefánikovej ul.

Gemsenberg - Kamzík (374 m)

Kaltenbrunn - Dúbravka

Ratzdorfer Weg - Račianska cesta

Ratschdorf - Rača

Alte Au - Starý háj (Petržalka, časť Háje; pôvodne ostrov s poliami, nivami, lúkami a hájmi)

Pötschen - pôv. Pečeňský ostrov (záhrady, sady, lesy)

Engerau - Petržalka

Bürgerau - Draždiak (pôvodne ostrov - nivy a háje)

Bruckau - bývalý Medzimostový ostrov, t.j. v úseku medzi tzv. lietajúcim a kolovým mostom na petržalskej strane Dunaja, nachádzali sa tu jazierka po bývalých dunajských ramenách, dnes Sad Janka Kráľa

Kapitelwiesen - Kapitulské lúky (Petržalka - Dvory: Kapitulský dvor; pôvodne polia, lúky, lesy)

Mühlau - Mlynské nivy (rozsiahle územie po pravej strane bývalého Novozámockého a Mlynského ramena, pôvodne prevažovali polia, lúky, háje, nivy)

Ziegelöfen - Tehelné pole (pôvodne pasienkový záhon s niekoľkými tehelnami, hájom a lúkami pri bývalom Mlynskom ramene).

Lumnitzerova enumerácia je veľmi cenným a nenahraditeľným materiálom, ktorý zachytáva stav flóry Bratislavy v druhej polovici 18. storočia. V prípade niektorých lokalít je možné dokonca dosť verné priblíženie stavu biotopov nachádzajúcich sa v ich priestore, resp. **určitá rekonštrukcia dobového vegetačného krytu**. Vernejšia rekonštrukcia musí však vychádzať nielen zo samotného zoznamu taxónov, ale aj z prípadných iných dobových materiálov s informáciami o lokalite, ako aj z poznania recentného stavu lokality a jej prírodných daností. O takéto priblíženie sa možno pokúsiť v prípade dvoch významných prírodných lokalít v Bratislave, ku ktorým v Lumnitzerovom diele nachádzame relatívny dostatok údajov.

Mená taxónov sú v tomto príspevku upravené podľa súčasného štandardu (Marhold & Hindák 1998). Číslo v zátvorke za menom zodpovedá paginácii v Lumnitzerovom diele (1791). Lokality pri jednotlivých druhoch sa udávajú v aktualizovanej podobe v slovenskom preklade. V prípade ohrozených druhov nasleduje uvedenie kategórie ohrozenosti podľa červeného zoznamu a jeho doplnkov (Feráková et al. 1994, Feráková 1996 a iné zdroje citované na príslušnom mieste). Kategória navrhovaná v tomto príspevku je vyznačená hrubo a podčiarknutá, pôvodná kategória je uvedená pred ňou. Ak ide o druh dosiaľ nezaradený v bratislavskom červenom zozname, potom pred navrhovanou kategóriou nie je uvedená žiadna iná skratka. Ak sa navrhuje kategória Ex, uvádza sa za ňou kategória ohrozenosti z celoslovenského hľadiska (cf. Feráková & Maglocký 1998). Napokon sa vo väčšine prípadov uvádza aj recentný stav výskytu alebo iný komentár. Často citovaná práca Feráková et al. 1997 je v texte nahradená skratkou Fer.

1. vrch Kalvária - am (bei dem, unter dem) Calvariberg (Kalvariberg), in monte Calvariae, circa montem Calvariae

- in pratis et pascuis siccis (aridis), in fruticeto (inter frutices), in apricis sterilibusque (herbidis, lapidosis), in argillosis tenui gramine tectis, in saxosis humidis, in campis et agris sabulosis

Armeria vulgaris (129, okrem Kalvárie tiež údaj "na suchých lúkach a pasienkoch pod Púčkovými domami") - I **Ms**, druh sem mohol zasahovať zo Záhoria (cf. Dostál & Červenka, 1991: 202), na Devínskej Kobyle recentné údaje chýbajú (cf. Fer: 121), lebo známu lokalitu na vrchole D. Kobyle zničila výstavba vojenského objektu (Valenta in litt.). **Aster amelloides** (376, ut *A. amellus*) - V+, xerothermný druh častejší len na D. Kobyle (cf. Fer: 139). **Bothriochloa ischaemum** (453). **Campanula glomerata** (84) - dnes asi len na

D. Kobyle (cf. Fer: 134-135). *Gagea minima* (139-140) - Ms, staršie literárne údaje aj z D. Kobylky (cf. Fer: 145). *Helichrysum arenarium* (367, okrem Kalvárie tiež údaj "často na Medzimostovom ostrove pri hrádzi") - V, dnes asi len na D. Kobyle, najmä na Sandbergu (cf. Fer: 142). *Hepatica nobilis* (222) - O. *Myosurus minimus* (132, okrem Kalvárie tiež údaj "pri Púčkových domoch") - E, v minulosti oveľa častejší druh, v poslednom období zaznamenaný v Devíne, Dúbravke a Lamači (cf. Fer: 88). *Peucedanum oreoselinum* (111) - O. *Polycnemum arvense* (17) - V, dnes D. Kobyla (cf. Fer: 100). *Potentilla alba* (213). *Potentilla rupestris* (211) - R. *Rosa gallica* (208, ut *R. pumila*) - V. *Scleranthus perennis* (171) - Ex ENr. *Stipa capillata* (46), dnes stepi D. Kobylky a dunajských hľošín (napr. ostrov Kopáč). *Thymus serpyllum* (254) - I. *Verbascum blattaria* (89). *Veronica teucrium* (7).

Na vlhkých skalách Hlbokej cesty pod Kalváriou: *Androsace elongata* (78) - V, dnes alúvium Moravy pri Devíne (Feráková 1993 SLO, ostatné údaje cf. Fer: 121), *Saxifraga tridactylites* (171), dnes stepi D. Kobylky a dunajských hľošín (ostrov Kopáč, Topoľové hony, Rusovce, Čunovo).

Kalvária bola vrchom s osamelými záhradami, vinohradmi, lúkami a lesmi. Na pamiatku porážky Turkov pri Viedni tu jezuiti postavili kaplnku sv. Kríža r. 1694 a krížovú cestu r. 1711 (Horváth 1990). Na dobových vedutách mesta vidno, že tento vrch bol prevažne bezlesný. Dokumentujú to aj zachované fotografie na starých pohľadniciach (cf. Cmorej & Gažo 1991: 79-80). Podľa Lumnitzerových údajov (biotopov i druhov) tu v 18. storočí museli byť suché, xerothermné lúky a pasienky na kyslom podklade, kroviny a polia. Okolie Kalvárie sa do dnešných dní zmenilo na vilovú štvrť a samotný vrch s jeho SV úpäťm zarástol lesom. Zvyšky lesostepného charakteru sa nachádzajú len bezprostredne nad Langsfeldovou ul. Po vzácnych barokových zastaveniach krížovej cesty zostali len nepatrné stopy a kríž na vrchole. Veľkou ranou pre Kalváriu bolo rozširovanie Pražskej cesty. Práve v tých miestach údajne rástla dnes v Bratislave nezvestná *Pulmonaria angustifolia* (Májovský in verb.).

2. pod Púčkovými domami (Búdková cesta) - unter dem Pazenhäusel

- in pratis paludosis et inter salices, in pratis paludosis et fossis, in pratis humidis, humidiusculis, in humidis, in saliceto, in udis pratis, in udis

Cirsium palustre (358) - Ms?. *Dactylorhiza majalis* (402) - E,R, udávaná napr. pri Karlovej Vsi, Lamači, recentne pri Devínskej N. Vsi (cf. Fer: 154-155). *Dianthus deltoides* (175). *Epilobium palustre* (159-160) - I. *Eriophorum angustifolium* (25, ut *E. polystachion*) - Ex, kedysi tiež pri Karlovej Vsi (cf. Fer: 149). *Euphrasia rostkoviana* (259). *Filipendula ulmaria* (206). *Gratiola officinalis* (9-10) - V+. *Iris pseudacorus* (19). *Laserpitium prutenicum* (112) - Ms, v minulosti aj pri Karlovej Vsi (cf. Fer: 120). *Linum catharticum* (131-

132). *Lythrum salicaria* (190). *Molinia caerulea* (36) - Ms, kedysi aj v alúviu Moravy (cf. Fer: 153). *Pedicularis palustris* (262) - Ms, kedysi aj Karlova Ves, Lamač, Devínska N. Ves (cf. Fer: 129). *Peucedanum palustre* (109) - V. *Sanguisorba officinalis* (64). *Scirpus sylvaticus* (25). *Succisa pratensis* (54-55) - V. *Scorzonera humilis* (335-336) - **Ex** ENr. *Valeriana dioica* (16) - E (Letz 1998), kedysi aj pri Devínskej N. Vsi, na Sihoti, pri Rusovciach, najnovší je údaj z údolia Vydrice (cf. Letz 1998).

Muselo ísť o veľmi zaujímavý lúčny biotop slatinného typu, ktorý sa nachádzal pravdepodobne na okraji Horského parku pod Púčkovými domami. Podobné slatinné biotopy sa ešte v tomto storočí v Bratislave vyskytovali vo fytogeografickom okrese D. Kobyla v Karlovej Vsi, medzi K. Vsou a Lamačom a medzi Dúbravkou a Devínskou N. Vsou pri železničnej trati (Valenta in litt.). Mokré miesta sa v Horskom parku vyskytujú dodnes, najmä na jeho dolnom okraji pri Hroboňovej ulici. Možno pri detailnejšom a dlhodobejšom pozorovaní by sa aj na týchto už dosť zarastených miestach podarilo potvrdiť niektorý zo zaujímavých Lumnitzerových údajov. 23. 5. 1998 som tu zaznamenal druhy *Carex gracilis*, *C. acutiformis*, *C. vulpina*, *C. remota*, *Scirpus sylvaticus*, ktoré sú zvlášť v centrálnejšej časti Bratislavy dosť vzácné.

Zaujímavé **xerothermné porasty**, z ktorých dnes zostali len veľmi ojedinelé fragmenty, sa vyskytovali **v kopcovej časti Bratislavy medzi Dunajom a Pražskou cestou**, Mlynskou dolinou a Palisádami. Popri rozsiahlych vinohradoch sa tu nachádzali aj neobrábané miesta, lúky a lesíky, ktoré boli útočiskom viacerých dnes už vzácných druhov. Územie sa do dnešných dní premenilo na vilové štvrte a záhrady. Ako príklad možno okrem Kalvárie a jej okolia uviesť lokalitu nad Tomášovou studňou (*Thomasbrunn*) pri dnešnej ulici Francúzskych partizánov, ktorá zásobovala mesto pitnou vodou. Lumnitzer odtiaľto udáva druhy *Carlina acaulis* (361) - **I**, *Clematis recta* (225) - V+, *Dictamnus albus* (167) - V+, *Jasione montana* (394-395) - I, *Minuartia viscosa* (181, ut *Arenaria tenuifolia*) - Ms (naposledy nájdená asi r. 1940 na Brižite nad Dúbravkou - Valenta in litt.), *Myosurus minimus* (132) - E, *Potentilla alba* (213), *Pulsatilla grandis* (223) - V, *P. pratensis* subsp. *bohemica* (223) - V, *Stipa joannis* (46, ut *S. pennata*) - V (problematický údaj - pozri poznámku nižšie pri problematických údajoch), *Trifolium rubens* (322). Posledné zvyšky xerothermných porastov sú pri pamätníku obetiam I. svetovej vojny (z roku 1927) pri ulici Francúzskych partizánov a v hornej časti areálu Ekoiuventy nad Búdkovou cestou.

Za pozornosť stoja aj viaceré **jednotlivé údaje z rôznych lokalít**, najmä o dnes nezvestných alebo kriticky ohrozených druhoch, ako aj o druhoch, ktoré na príslušnom mieste indikujú celkom iný stav prostredia, než s akým sa stretávame v súčasnosti:

Aira caryophylla (34) - pod Kamzíkom, E,R (Hodálová et al. 1999); dnes známa z Kráľovho vrchu, Vydricej kryhy a Lamača (Ondrášek & Valenta

1999). *Allium carinatum* (136) - v sadoch a medzi vinicami pri Hlbokej ceste, pri Svätej studni, E,R (Hodálová et al. 1999); v súčasnosti sa vyskytuje v Lamači (Hodálová et al. 1999). *Androsace maxima* (77-78) - v sadoch a na lúkach Mlynských nív, Ex; v minulosti aj na iných lokalitách (Mlynská dolina - cf. Fer: 121, Podhradie - cf. Letz et al. 1997). *Astragalus austriacus* (320) - nad Devínom, Ms; naposledy zaznamenaný výskyt v roku 1972 (cf. Fer: 107). *Berula erecta* (114, ut *Sium angustifolium*) - vo vlhkých priekopách a močarínach Mlynských nív, Pečeňského ostrova, Šúru pri Sv. Jure, Ms **E,R**; v súčasnosti rastie vzácné v Chorvátskom ramene v Petržalke (Valenta in litt.), najbližšie k Bratislave sa vyskytuje v Šúri (V - Feráková et al. 1996). *Botrychium lunaria* (461) - na vyšších kopcoch v okolí Lamača a Dúbravky, V; v súčasnosti známy výskyt zo severných svahov D. Kobyly (cf. Fer: 86). *Bupthalmum salicifolium* (388) - v hájoch v okolí vychádzkového miesta na Medzimostovom ostrove, Ms. *Calcitrapa solstitialis* (392) - na výslnných miestach popri Dunaji skoro všade, E; dnes len na jedinej lokalite v Podhradí (cf. Letz et al. 1997). *Chamaecytisus austriacus* (316) - Kindsgraben (pri Ceste na Kamzík), O. *Cicuta virosa* (116) - v stojatej vode v Starom háji, Pečeňský ostrov, Ms. *Corynephorus canescens* (34) - na pieskoch v okolí Dunaja na Medzimostovom ostrove, **Ex**. *Dactylorhiza sambucina* (402) - Kindsgraben (pri Ceste na Kamzík), Ms **E,R**; staršie údaje sú najmä z D. Kobyly (cf. Fer: 155), kde sa výskyt podarilo potvrdiť (cf. Ondrášek & Valenta 1999), podobne aj v gaštanici na Kolibe len cca 500 m od Lumnitzerovej lokality (Valenta in Ondrášek 1998). *Dianthus superbus* (175) - na trávnatých stanovištiach pod lesom na Kamzíku, E; v 80. rokoch zaznamenaný na Topoľových Honoch pri Podunajských Biskupiciach (cf. Šremer 1987), kde sa v dôsledku sukcesných zmien už pravdepodobne nevyskytuje (Ondrášek in verb.). *Dictamnus albus* (167) - na kamenitých kopcoch za hradom, na Machnáči a medzi kríkmi nad Tomášovou studňou, V+; v tejto oblasti Bratislavy je vyhynutý, dnes sa vyskytuje už len v masíve D. Kobyly. *Echinops ritro* (394) - okolie Devína zriedkavo, často na skalách kopcov pri Hainburgu, Ms; ide o *E. ritro* subsp. *ruthenicus*, taxón v minulosti udávaný z D. Kobyly (cf. Fer: 141), vyskytujúci sa z opačnej strany Dunaja na rakúskom území. *Elatine alsinastrum* (165) - v priekopách pri Račianskej ceste, **Ex** CR. *Geranium rotundifolium* (297) - pri skalách pri Dunaji pod *Teuffelsessel* často, R (Letz 1995); "Čertov stolec" - táto lokalita sa topograficky vzťahuje buď k bratislavskému hradnému vrchu, alebo k Devínskej ceste, druh sa vyskytuje na oboch miestach (cf. Letz 1995). *Gypsophila paniculata* (172) - na pieskoch medzi vrúbami v Petržalke a medzi kameňmi pri novej hrádzi, E; dnes zriedkavo na D. Kobyle (cf. Fer: 96). *Himantoglossum adriaticum* (404, ut *Satyrium hircinum*) - na kopcoch pri Púčkových domoch, E,R; dnes len na D. Kobyle. *Hydrocharis morsus-ranae* (450) - vo vode pod mostom pri *Kapitelwirthshaus* (v oblasti Kapitulskeho dvora), E; v minulosti známy z viacerých lokalít, dnes už len na 2 lokalitách: pri Devínskej N.Vsi (Somogyi 1996) a pri Čunove (Letz 1998 unpubl.), kde rastie

spolu so *Stratiotes aloides* (Ondrášek 1999). Lumnitzerova lokalita zanikla už v 19. storočí (cf. Richter 1863). *Inula ensifolia* (382) - v suchých viniciach nad Zuckermantelom (Podhradie) často, I; častá na D. Kobyly, ale z viacerých miest v Bratislave vymizla. *Iris sibirica* (19) - na močaristej lúke na Kamziku, E (Letz 1998); kedysi aj pri Račianskej ceste a Lamači, dnes ojedinele pri Devínskej N. Vsi (cf. Zlinská & Stanová 1995, Letz 1998). *Isolepis setacea* (23) - na mokrine na Kamziku, na ostrovoch Mlynské nivy, Draždiak, Tehelné pole, Ms. *Lathyrus palustris* (310) - na mokrých lúkach okolo Rače a Sv. Jura, Ex EN; v Šúri sa vyskytuje dodnes ako kriticky ohrozený (E - Feráková et al. 1996). *Limodorum abortivum* (404) - v lese pod Kamzíkom, E,R; dnes: D. Kobyly, dunajské hložiny (Topoľové hony) (Ondrášek 1995). *Limosella aquatica* (268) - na hlinitom blate pri Mlynskonivskom moste, V+; dnes na brehu Karloveského ramena, na ostrove Sihot' a pri Devíne (cf. Fer: 128). *Nepeta pannonica* (239) - na suchých miestach pod D. Kobyľou pri Devínskej N. Vsi, Ms. *Nymphaea alba* (219-220) - vo vodách v Starom háji, E; dnes: Chorvátske rameno v Petržalke (cf. Slovák 1999). *Oenanthe fistulosa* (115) - Šúr pri Sv. Jure, pri Rači, I. *Onosma visianii* (75, ut *O. echioides*) - na suchých miestach D. Kobyly, Ms; udávaná aj ďalšími autormi, ale v posledných desaťročiach nezvestná (cf. Fer: 124). *Ophioglossum vulgatum* (460) - Mlynské nivy, V; dnes iba v alúviu Moravy pri Devínskej N. Vsi (Zlinská & Stanová 1995). *Orphantha lutea* (259) - pri Ceste na Kamzík (*Kindsgraben*) často, I; kedysi sa vyskytovala aj pri Rači, dnes už len na D. Kobyly, kde je najčastejšia na Sandbergu (cf. Michalková 1995). *Orthilia secunda* (169) - pod Kamzíkom pri jazere, Ms, kedysi aj pri Lamači (Endlicher 1830). *Peplis portula* (150) - v kameňolome pri Tomášovej studni, Ms; druh v 1. polovici tohto storočia udávaný z Karlovej Vsi, Lamača, Vajnora, Železnej studničky (cf. Kmeťová 1988). *Pulmonaria angustifolia* (73) - v krovinách na Machnáci, Ms; lokality v Bratislave zanikli: Lamač, masív D. Kobyly, Karlova Ves (Glavice), Staré grunty, Mlynská dolina, Patrónka-Kramáre (cf. Májovský & Hegedúšová 1993, Fer: 124). *Pycreus flavescens* (20) - v močaristých priekopách Draždiaka a Starého hája, Ms. *Ranunculus flammula* (228) - na vlhčinách a v priekopách "am Ratschdorfer Hotter" [Rača], Ex. *Salvia aethiopsis* (14) - na lúkach kopcov nad Machnácom, (Ex). *Salvia austriaca* (12) - z niekoľkých lokalít (Mlynské nivy, Medzimostový ostrov, nad Machnácom, vedľa Tehelného poľa), Ms. *Schoenoplectus mucronatus* (24) - na dunajských pieskoch pri Mlynskonivskom moste, Ms. *Scirpoides holoschoenus* (23) - na mokrých lúkach pri Vajnorochoch a Rači, E; dnes pri Vrakuni (cf. Letz 1995) a pri Čunove (cf. Králik 1996). *Senecio doria* (375) - na lúkach Pečeňského ostrova a Draždiaka, E,R; v Petržalke sa ojedinele vyskytuje aj v súčasnosti (cf. Grulich & Feráková 1999). *Senecio paludosus* (374) - vo vrbínach a močarínach Starého hája, E,R; v súčasnosti sa vyskytuje pri Čunove (Ondrášek in verb.), ako aj v blízkom Šúri (Vm - Feráková et al. 1996). *Spergula pentandra* (188) - na vlhkom piesku pod Tomášovou studňou, Ms. *Tephrosia integrifolia* (378) - na lúkach dunajských ostrovov často, V,R; dnes

na D. Kobyle (cf. Fer: 144). *Tithymalus villosus* (195) - na Kapitulských lúkach, Ms. *Utricularia vulgaris* (10) - vo vodách na Pečeňskom ostrove, E; dnes v Draždiaku v Petržalke (cf. Slovák 1999) a na Ostrovných lúčkach pri Čunove (cf. Králik 1996).

Na hojnejší výskyt stepí a lesostepí typu dunajských hlošín v Petržalke v minulosti poukazujú Lumnitzerove údaje druhov, ktoré sa vyskytujú práve v takýchto biotopoch (dnes hlavne Rusovce, Čunovo, ostrov Kopáč), napríklad: *Globularia punctata* (53) - často medzi krikmi na Draždiaku, I. *Orchis militaris* (401) - Draždiak, Mlynské nivy, V. *Orchis ustulata* (401) - Draždiak, I. *Tetragonolobus maritimus* (327, ut *Lotus siliquosus*) - na lúkach Draždiaka, V. *Tithymalus seguierianus* (197, ut *Euphorbia gerardiana*) - za Petržalkou, Medzimostový ostrov, I. *Trinia glauca* (123, ut *Pimpinella dioica*) - zriedka na Kapitulských lúkach, V,R.

Zaujímavým biotopom v Bratislave 18. storočia bolo aj staré, nie veľmi udržiavané mestské opevnenie, ktoré osidlovali viaceré saxikolné druhy - napríklad *Melica ciliata*, ktorú Lumnitz (35) udáva aj z múrov za kláštorom uršulínok (zvyšok z tohto mestského múru sa tam nachádza dodnes).

V diele *Flora Posoniensis* možno nájsť viacero segetálnych druhov a archeofytov, ktoré už z Bratislavy vymizli alebo sa stali zriedkavými: *Adonis aestivalis* (227), V. *Agrostemma githago* (184), Ms, ojedinelé nálezy koncom 70-tych rokov na D. Kobyle. *Bromus secalinus* (42), Ex. *B. arvensis* (44-45), I. *Bupleurum rotundifolium* (106) - Mlynské nivy často, E. *Cyanus segetum* (390), V. *Hyoscyamus niger* (90). *Lolium temulentum* (49) - medzi *Triticum aestivum* pri Mlynskonivskom moste, Ms. *Misopates orontium* (265), V.

Zaujímavé sú aj viaceré údaje z okolia Bratislavy: *Cypripedium calceolus* (408) - v okolí Pezinka a Modry často. Z okolia Modry a Pezinka udáva niektoré skôr montánne druhy, ktoré priamo v Bratislave nerastú: *Dentaria enneaphyllos* (277), *Prenanthes purpurea* (341), *Vaccinium myrtillus* (160). *Menyanthes trifoliata* (79) - na močaristých lúkach pri Vinosadoch (Malé Trnie) a Ivánke pri Dunaji [dnes zaniknuté lokality]. *Pseudolysimachion spurium* (4) - v krovinách okolo Modry, EX - Feráková & Maglocký 1998 (popri literárnych údajoch existuje len jediný doklad z okolia Svätého Jura z roku 1920 - cf. Trávníček 1997).

Zaujímavé sú aj niektoré údaje z blízkeho rakúskeho územia:

Parnassia palustris (128) - *in pomariis in der Krügenau* [pravdepodobne ide o dunajský ostrov *Griechenau* na území Rakúska] - druh známy v súčasnosti prevažne z vyšších polôh, lokality v nížinách väčšinou zanikli. Niekoľko prevažne halofytných druhov udáva Lumnitz od Neziderského jazera: *Acorellus pannonicus* (21), *Apium graveolens* (124), *Plantago maritima* (63), *Salicornia prostrata* (1), *Scorzonera parviflora* (336), *Sium latifolium* (114), *Spergularia maritima* (181), *Triglochin maritimum* (154), *Tripolium pannonicum* (376).

V Lumnitzerovom diele nachádzame aj **niekoľko problematických alebo pochybných údajov**: *Allium angulosum* (137-138) - na okrajoch viníc vrchu Kalvária [v tomto prípade ide o *A. senescens*]; *Allium senescens* (137) - na mokrých lúkach Pečnianskeho ostrova [v tomto prípade ide o *A. angulosum*] a nad Tomášovou studňou [v tomto prípade ide o *A. senescens*]. *Asplenium fontanum* (464) - na vlhkých skalách okolo pezinských kúpeľov, na múre Tomášovej studne a inde, Ms,P; výskyt pochybný zvlášť na iných ako pezinských lokalitách. *Astragalus alopecuroides* (319) - na lúkach a v krovinách Draždiaka; ide o niekedy zavliekaný mediteránno-európsky druh (cf. Dostál & Červenka 1991: 499), na území Slovenska zatiaľ nepozorovaný, Lumnitzer mohol mať preto na mysli asi skôr *A. asper*. *Carex ericetorum* (420) - pod Kamzíkom, Ms; podľa Neilreicha (1866, II: 36) išlo o *C. caryophyllea*. *Chlorocrepis staticifolia* (347, syn. *Tolpis staticifolia*) - na výslnných piesčitých miestach Medzimosťového ostrova, kde Dunaj pod menom *Hellwasser* preteká, v roku 1789 tu rástol hojne, odvtedy ho však nevidel; v 19. storočí hojný prechodný výskyt v Petržalke-Ovsišti zaznamenal Richter (1863). Ide o vápnomilný druh rastúci v Alpách väčšinou v montánnom až subalpínskom stupni, v Rakúsku však rastie aj v nižších polohách, i v panónskej oblasti, kde sa považuje za ohrozený druh (cf. Fischer 1994: 871). Preto výskyt na dunajských ostrovoch, hoci zavlečený a prechodný, nemusí byť až taký pochybný, ako sa niekedy interpretuje (cf. Dostál & Červenka 1992: 1141). *Dasypyrum villosum* (51, ut *Triticum villosum*) - na okrajoch viníc na Hlbokej ceste, pod Kolibou; druh pôvodný v J Európe, zavliekaný aj severnejšie (Dostál & Červenka 1992: 1399), okrem tohto Lumnitzerovho údaju však z územia Slovenska nie sú známe iné údaje, druh nie je zaradený v zozname slovenskej flóry (cf. Marhold & Hindák 1998). *Dryopteris cristata* (465) - na vlhkých skalách Hlbokej cesty pod Kalváriou, asi mylný údaj, ktorý ani ekologicky nesedí. *Gentiana pneumonanthe* (103) - na trávnatých miestach vrchu Kalvária v Gaštanovej záhrade (*Kastaniengarten*) nad Hlbokou cestou; táto lokalita nesedí ekologicky, ide o druh nížinných vlhkých lúk a okrajov lužných lesov, v Bratislave sa vyskytuje v alúviu Dunaja. *Gentianella amarella* (104) - na trávnatých miestach Gaštanovej záhrady (*Kastaniengarten*) na Kalvárii; ide o vysokohorský druh, údaj je preto pochybný. *Lathyrus heterophyllus* (309-310) - vo vrbínach Medzimosťového ostrova pri *Hellwasser*; subatlanticko-európsky druh podobný *L. sylvestris* a *L. latifolius* udávaný z Bratislavy, Komárna a Trenčína asi omylom (Dostál & Červenka 1991: 520), pochybnosť vyjadril už Neilreich (1866 II: 346). *Gladiolus communis* (17-18) - na lúkach pri Morave; najskôr ide o *G. palustris*, Ms (*G. communis* je súborné označenie pre pestované druhy pôvodom z Južnej Afriky). *Phegopteris connectilis* (464) - v lesoch nad Račou; pravdepodobne mylný údaj, lebo ide o horský druh, inými autormi z blízkeho okolia Bratislavy neudávaný. *Stipa joannis* (46, ut *S. pennata*) - na skalách a výslnných miestach kopcov nad Tomášovou studňou; mohlo ísť aj o *S. pulcherrima*, lebo už Gáyer (1918) upozornil na to, že pod názvom *S. pennata*

bratislavských botanikov mohlo ísť o *S. joannis* alebo *S. pulcherrima*. Oba druhy rastú na D. Kobyle, na Vydrickej kryhe (svahy nad Líščím údolím) kedysi rástla *S. pulcherrima* (Valenta in litt.), dnes *S. joannis* rastie len na D. Kobyle a dunajských hlošinách (Topoľové hony - Letz 1994 SAV), ojedinele pri Rači (Maglocký in verb.). *Thesium alpinum* (96-97) - všeobecný údaj, ktorý chorologicky nesedí. *Veronica agrestis* (8) - všeobecný údaj, z územia Slovenska známy jediný herbárový doklad (cf. Peniašteková 1997).

Lumnitzer opísal vo svojom diele aj **nový druh** - *Hieracium echioides* Lumn. (348, "in lapidosis inter vineas supra Theben"), ktorý je ako *Pilosella echioides* (Lumn.) F.W.Schultz et Sch.Bip. botanikmi akceptovaný dodnes. Jezuita Wiesbauer nazval podľa Lumnitza bielokvitnúci klinček rastúci na devínskom hradnom brale ako *Dianthus lumnitzeri* Wiesb. (1886). Lumnitzer ho udáva pod nesprávnym menom *D. virginicus* L., avšak nie z hradného kopca, ale ako "in saxosis montis Kobel supra Theben rarus, frequens in adverso monte ad Hainburgum Austriae", čo je zo súčasného pohľadu prekvapivé, lebo zo samotnej Devínskej Kobylky tento druh známy nie je a od čias Lumnitza nie sú k dispozícii žiadne iné údaje. Napriek tomu nemožno vylúčiť, že druh pred dvoma storočiami naozaj rástol aj na D. Kobyle.

V prípade Lumnitzerovho diela je (aspoň v prípade niektorých druhov) veľmi cenná **možnosť overiť si správnosť údajov revíziou herbárových dokladov** v zbierke, ktorá je ako samostatná *collectio historica* deponovaná v herbári Maďarského národného múzea v Budapešti (BP) - cf. Bunke 1991. Dostal sa sem už 20 rokov po Lumnitzerovej smrti ako dar grófa Lamberga. Pozostáva z dvoch sérií: *Flora Posoniensis* a *Herbarium universale*. Bratislavské položky majú na schedach uvedené len meno druhu a číslo, ktoré zodpovedá číslovaniu druhov v diele *Flora Posoniensis*. K tomuto "herbarium vivum" teda zreteľne patrí aj "herbarium scriptum" - *Flora Posoniensis*, čím ho dopĺňa o dôležité údaje o lokalite a biotope. Lumnitzerovo dielo, ako jedno z najstarších prameňov poznania flóry Bratislavy, má po radikálnych zmenách mesta nesmiernu hodnotu. Bolo by preto veľmi cenným počínom komplexne vyhodnotiť a v aktualizovanej podobe aj publikačne prezentovať údaje v Lumnitzerovom diele so súčasnou revíziou herbárových dokladov, ktoré hoci nemajú uvedenú lokalitu, nepochybne sa vzťahujú k príslušným údajom vo *Flora Posoniensis*.

Pod'akovanie

Za viaceré hodnotné pripomienky a doplnky k rukopisu ďakujem Dr. V. Valentovi.

Literatúra

- Bunke Z., 1991: Herbarium Lumnitzerianum. - Annales hist.-nat. mus. nat. Hung. 83: 311-334.
- Cmorej J. & Gažo M., 1991: Pressburg, Pozsony, Bratislava 1883-1919. - Práca, Bratislava.
- Dostál J. & Červenka M., 1991: Veľký kľúč na určovanie vyšších rastlín 1. - SPN, Bratislava.
- Dostál J. & Červenka M., 1992: Veľký kľúč na určovanie vyšších rastlín 2. - SPN, Bratislava.

- Endlicher S., 1830: Flora Posoniensis. - Posonii.
- Feráková V., 1996: Doplnky a opravy k Červenému zoznamu vyšších rastlín flóry Bratislavy. - Bull. Slov. Bot. Spoločn., Bratislava, 18: 148-153.
- Feráková V., Micháľková A., Ondrášek I., Papšíková M. & Zemanová A., 1994: Ohrozená flóra Bratislavy. Príroda, APOP, Bratislava.
- Feráková V., Maglocký Š. & Ondrášek I., 1996: Červený zoznam flóry, Cievnaté rastliny (*Tracheobionta*). - In: Zemanová A. (ed.), Červené zoznamy flóry a fauny Národnej prírodnej rezervácie Šúr. Litera, APOP, Bratislava, pp. 14-16.
- Feráková V., Kochjarová J., Králik E., Schwarzová T. & Záborský J., 1997: Cievnaté rastliny - Zoznam taxónov. - In: Feráková V. & Kocianová E. (eds), Flóra, geológia a paleontológia Devínskej Kobyly. Litera, APOP, Bratislava, pp. 86-156.
- Feráková V. & Maglocký Š., 1998: Kategórie ohrozenosti. - In: Marhold K. & Hindák F. (eds), Zoznam nižších a vyšších rastlín Slovenska. Veda, Bratislava, pp. 343-687.
- Fischer R., 1994: *Asteraceae*. - In: Fischer M.A. (ed.), Exkursionsflora von Österreich. Eugen Ulmer, Stuttgart & Wien, pp. 783-877.
- Gáyer Gy., 1918: Supplementum florae Posoniensis. - Magyar Bot. Lap. 16 (1917): 38-76.
- Grulich V. & Feráková V., 1999: *Senecio doria* L. - In: Čerovský J., Feráková V., Holub J., Maglocký Š. & Procházka F., Červená kniha ohrozených a vzácných druhov rastlín a živočíchov SR a ČR 5 - Vyššie rastliny. Príroda, Bratislava, p. 340.
- Hodálová I., Letz R. & Janovicová K., 1999: Výskyt niektorých zaujímavejších taxónov v mestskej časti Bratislava-Lamač. - Bull. Slov. Bot. Spoločn., Bratislava, 21: 89-97.
- Horváth V., 1990: Bratislavský topografický lexikón. - Tatran, Bratislava.
- Kmet'ová E., 1988: *Peplis* L. - In: Bertová L. (ed.), Flóra Slovenska IV/4. Veda, Bratislava, pp. 401-403.
- Králik T., 1996: Poznámky k výskytu niektorých ohrozených taxónov v Prírodnej rezervácii Ostrovné lúčky a okolí. - Bull. Slov. Bot. Spoločn., Bratislava, 18: 80-84.
- Letz R., 1995: Poznámky k výskytu niektorých zriedkavých druhov flóry Bratislavy. - Bull. Slov. Bot. Spoločn., Bratislava, 17: 148-152.
- Letz R., 1998: Poznámky k výskytu niektorých zriedkavých druhov flóry Bratislavy II. - Bull. Slov. Bot. Spoločn., Bratislava, 20: 134-139.
- Letz R., Feráková V. & Janovicová K., 1997: Bratislavský hradný vrch - významné biorefúgium v centre Bratislavy (vyššie rastliny). - Ochrana prírody, Banská Bystrica, 15: 67-75.
- Linnaeus C., 1784: Systema vegetabilium. 14. ed. (Murray), Goettingae.
- Lumnitzer S., 1791: Flora Posoniensis exhibens plantas circa Posonium sponte crescentes secundum systema sexuale Linneanum digestas. - Lipsiae.
- Májovský J. & Hegeďušová Z., 1993: *Pulmonaria* L. - In: Bertová L. & Goliašová K. (eds), Flóra Slovenska V/1. Veda, Bratislava, pp. 57-71.
- Marhold K. & Hindák F. (eds), 1998: Zoznam nižších a vyšších rastlín Slovenska. Veda, Bratislava.
- Micháľková E., 1995: Rozšírenie druhu *Orphantha lutea* (L.) A.Kern. ex Wettst. (*Scrophulariaceae*) na Slovensku. - Bull. Slov. Bot. Spoločn., Bratislava, 17: 67-72.
- Neilreich A., 1866: Aufzählung der in Ungarn und Slavonien bisher beobachteten Gefässpflanzen. - W. Braumüller, Wien.
- Ondrášek I., 1995: Súčasný stav výskytu vstavačovitých rastlín na území Bratislavy. - Bull. Slov. Bot. Spoločn., Bratislava, 17: 142-147.
- Ondrášek I., 1998: Ešte stále kvitnú. - Živa 46: 106-107.
- Ondrášek I., 1999: Príroda Bratislavy stále impozantná. - Enviromagazín 4 (2): 18-19.
- Ondrášek I. & Valenta V., 1999: Doplnky ku kvetene Devínskej Kobyly. - Bull. Slov. Bot. Spoločn., Bratislava, 21: 83-88.

- Peniašteková M., 1997: *Veronica* L. - In: Goliašová K. (ed.), Flóra Slovenska V/2. Veda, Bratislava, pp. 137-263.
- Richter L., 1863: Beiträge zu einer Flora von Presburg. - Correspondenzbl. Ver. Naturk. Presburg 2: 97-106.
- Slovák M., 1999: Lekná v Petržalke? - Révové listy (štvrt'ročník študentov Katedry botaniky PriFUK v Bratislave) 1/2: 10.
- Somogyi J., 1996: Poznámky k flóre Bratislavy. - Bull. Slov. Bot. Spoločn., Bratislava, 18: 76-80.
- Šremer P., 1987: Problematika ochrany bratislavských lužných lesov. - Pamiatky a príroda Bratislavy 9: 75-110.
- Trávníček B., 1997: *Pseudotsimachion* (W.D.J.Koch) Opiz. - In: Goliašová K. (ed.), Flóra Slovenska V/2. Veda, Bratislava, pp. 264-298.
- Zlinská J. & Stanová V., 1995: *Ophioglossum vulgatum* L. - ďalší vzácny a ohrozený druh flóry v alúviu rieky Moravy. - Bull. Slov. Bot. Spoločn., Bratislava, 17: 82-84.

Príspevok venovaný 250. výročiu narodenia Štefana Lumnitzera (4. 4. 1749), ktoré sme si pripomenuli minulý rok.